

УДК 338.48

ГЕОГРАФІЧНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ТУРИЗМУ ЗАКАРПАТТЯ

Н. Габчак

*Закарпатський державний університет
вул. Заньковецької, 89а, м. Ужгород, 88015, Україна*

Аналізуються сутність екологічного туризму та його розвиток у межах природоохоронних територій. Доведено, що його стихійний прояв унеможливить збереження природних ландшафтів, а отже, раціональне використання екотуристичних ресурсів.

Ключові слова: екологічний туризм, природоохоронні території, екотуристичний продукт.

Сільський туризм – це напрям туристичної діяльності з надання конкретного комплексу послуг: житла в оренду, повного чи часткового пансіону (на вимогу клієнта), анімаційних послуг та демонстрування національних традицій.

Закарпаття – “Срібна Земля”, охоплює південно-західну частину Карпат і Придунайську низовину, яка в межах краю фігурує під старою назвою “Притисянська”. В краї переважають сільські поселення (83%). Села досліджуваної території мають багату історико-культурну спадщину, старовинні самобутні традиції та культуру, безмежні природні та лікувально-рекреаційні ресурси.

Розвиток туризму в сільській місцевості зумовлений об’єктивною необхідністю перерозподілу туристичних потоків із традиційних рекреаційних районів і суттєвими змінами функцій сільської місцевості в межах гірських територій Закарпаття. Водночас завдяки розвитку сільського туризму можна вирішити чимало соціальних проблем: 1) створити додаткові робочі місця; 2) поліпшити в селі транспортну інфраструктуру; 3) розширити сферу обслуговування; 4) зміцнити добробут сільських жителів. Крім того, цей вид відпочинку розширює спектр туристських послуг і приваблює у сільську місцевість туристів із країн ближнього зарубіжжя та великих промислових центрів України. Досвід зарубіжних країн із розширення на ринку послуг сільського туризму свідчить про якісні зміни орієнтації на різні види відпочинку внаслідок розміщення рекреантів у сільській місцевості. Фактично туризм стає своєрідною формою господарського освоєння простору. Помітним є його вплив на активізацію розвитку сільських територій. Це і зумовлює актуальність теми цієї публікації.

Проблематика розвитку сільських територій і перспектив розвитку сільського туризму вже понад 10 років не втрачає своєї актуальності. Про інтерес до неї на державному рівні свідчить прийняття низки законодавчих актів, зокрема “Загальнодержавної програми соціально-економічного розвитку українського села на період до 2015 року”, Закону України “Про основні засади державної регіональної політики на період до 2015 року”. Тенденції розвитку сільських територій висвітлені у працях ві-

тчизняних учених В.В. Юрчишина [13], О.І. Павлова [9], Ю. Губені [4] та ін. Окремі аспекти розвитку сільського туризму аналізують В. Васильєв [2], Т. Заставецький [6], Н.А. Мозгунов [8]. Сучасний стан і тенденції розвитку сільського туризму знайшли відображення в публікаціях Ю.В. Зінька [11], П. Горішевського [11], М. Котляра [11], М.Й. Рутинського [10] та ін. Попри це багато проблем і перспективи сільського туризму, зокрема його організаційні механізми, ще очікують свого дослідження.

Метою цього дослідження є виокремлення основних чинників формування сільського туризму як самостійної галузі рекреаційної сфери і визначення потенціалу його розвитку в Закарпатті.

Виходячи з мети, головними завданнями є обґрунтування доцільності використання можливостей туризму для санації сільських територій, а також виявлення соціально-економічних і природних груп чинників розвитку сільського туризму на різних масштабних рівнях в умовах гірських та рівнинних територій. Не менш важливим є аналіз перспектив розвитку сільського туризму з урахуванням готовності мешканців окремих поселень до прийому рекреантів.

Серед науковців, які досліджують окреслену проблематику, одностайності щодо трактування понять “сільський туризм”, “агротуризм”, “зелений (сільський) туризм” немає. Однак, на нашу думку, найближче до істини підійшов Н.О. Кравченко, який виокремлює три основних різновиди сільського туризму: 1) сільський туризм як відпочинок рекреанта на селі; 2) агротуризм – розвивається на базі підсобних господарств; 3) зелений (сільський) – екологічно чисті ландшафти [7].

Фактично сільський туризм базується на використанні потенційними клієнтами сільських садиб для відпочинку, а його визначальними особливостями, порівняно з традиційними видами, є можливість долучатися до аграрних видів діяльності, народної культури, колориту місцевих звичаїв та обрядів, споживання екологічно чистої продукції тощо [1].

Продукт сільського туризму є комплексним за суттю і може формуватися за двома напрямками: по-перше, в межах класичного сільського туризму; по-друге, на основі інших видів рекреаційної діяльності з розміщенням рекреантів у сільській місцевості. Перш ніж сформулювати дефініцію сільського туризму, слід визначити його місце серед інших видів рекреаційної діяльності сільської місцевості, що входить у більш широке поняття – туризм в сільській території, приналежність до якого визначається за локальною ознакою. Сільський туризм пов’язаний не лише із сільською місцевістю, а й такими видами рекреаційної діяльності, як пізнавальний туризм, гастрономічний туризм; пляжний туризм; релігійний (сакральний) туризм; природний; екстремальний; етнотуризм; оздоровчий; діловий; спортивний; активний; агротуризм. І все ж останніми роками зростає попит саме на “класичний сільський туризм”, який задовольняє потреби рекреантів насамперед у тиші і спокої завдяки унікальним ландшафтним ресурсам сільської місцевості. Для його організації не потрібно жодних інших послуг, крім базових, тобто розміщення та організації харчування.

З іншими видами туризму сільський туризм взаємодіє по-різному. Наприклад, продукт природного туризму, що глибоко інтегрований в систему сільського розміщення, робить більш доступними для рекреантів природні об’єкти. Синтез екологіч-

ного і сільського туризму, що формує туристичний продукт на базі ресурсів сільської місцевості, повинен враховувати принципи збереження навколишнього середовища. Актуальною залишається проблема збереження природних ландшафтів у районах не тільки масового, а вже й сільського туризму.

Сільські місцевості Закарпаття територіально близькі до природоохоронних територій, що безпосередньо чи опосередковано пов'язані з розвитком сільського туризму. Так, у межах Карпатського біосферного заповідника прокладено п'ять еко-туристичних маршрутів, в національному парку "Синевир" – шість, а в Ужанському національному парку – вісім. До обслуговування цих екомаршрутів частково залучені й рекреанти сільського туризму, відбувається перерозподіл туристичних потоків із залученням і популяризацією нових, маловідомих маршрутів.

Загалом чинники, що впливають на розвиток сільського туризму, можна поділити на такі групи: 1) соціально-економічні; 2) поселенські; 3) природні; 4) культурно-історичні; 5) інфраструктурні; 6) суб'єктивно-психологічні. Їх вплив проявляється на трьох рівнях: регіональному, внутрірегіональному, локальному. Характер впливу більшості чинників на сільський туризм важко визначити однозначно. По-перше, такі чинники, як господарська освоєність території, інтенсивність її сільськогосподарського використання обмежують можливості розвитку різних видів рекреації; по-друге, на різні види сільського туризму, наприклад, мисливство чи агротуризм, вони впливають по-різному. І все ж соціально-економічні чинники залишаються визначальними, оскільки зумовлюють формування попиту на цей вид послуг. Найбільш перспективними для розвитку сільського туризму є райони, які володіють значним платоспроможним попитом, частина якого може бути спрямована в сільський туризм.

Станом на 2010 р. сумарна площа поселень Закарпаття становила 166155 га або 13,03% від загальної площі області. Максимальною частка сумарної площі населених пунктів є у Хустському (22,57% загальної площі району), Виноградівському (27,13%), Березівському (19,74%) та Ужгородському (17,18%), а мінімальною – у Рахівському (4,09%), Міжгірському (7,35%) та Перечинському (7,63%) районах [3].

Ця динаміка щільно пов'язана з розвитком сільського туризму, адже саме в зонах поселень з максимальним показником створені і функціонують Асоціації зеленого (сільського) туризму. За даними районних адміністрацій Закарпатської області, станом на 1 січня 2011 р. агрооселі за один день можуть забезпечити 22000 ліжкомісць. Цей показник звичайно коливається у різні сезони, тобто максимального значення досягає влітку та взимку. Точкові поселення сприяють розвитку тих видів сільського туризму, які поєднуються з мисливством та активними видами туризму (риболовля, водний тощо). Більш щільне розселення на рівнинній частині досліджуваної території сприяє розвитку традиційних видів сільського туризму та їх поєднанню з активними видами рекреаційної діяльності.

Враховувати вплив природних чинників важливо при виборі конкретного району з характерним ландшафтом, що становитиме основний фон відпочинку в сільській місцевості, і унікальним, тобто тим, який можна буде показати учаснику екологічної екскурсії. А Закарпаття має що показати: мальовничі гірські ландшафти, джерельно чисті води річки Тиси та її приток – Терєблі, Тересви, Ріки, Боржави, неповторні озе-

ра Синевир і Марічейка, найвисокогірніше озеро Бребенескул та стародавні замки Ужгорода, Мукачева, Хуста.

Завдяки природним ресурсам краю, які визначають триб життя місцевих жителів, особливості культури, багату духовну спадщину є можливим розвиток природознавчого туризму, водного, винно-дегустаційного, історико-етнографічного, велотуризму.

Під впливом історико-культурних чинників формується потенціал культурної спадщини території. В межах Закарпаття доцільно виокремити три рекреаційно-туристичні райони: 1) Верховинсько-Свалявський (Велико-Березнянський, Воловецький, Міжгірський, Перечинський, Свалявський райони); 2) Полонинсько-Марамороський (Іршавський, Хустський, Тячівський, Рахівський райони); 3) Потиський долинний (Ужгородський, Мукачівський, Берегівський, Виноградівський райони).

Верховинсько-Свалявський туристичний район простягається від кордону з Польщею й охоплює гірські масиви Східних Карпат аж до Воловецько-Міжгірської улоговини. Господарі садиб готові надати послуги турсервісу, так би мовити, в домашніх умовах. Тарифи досі не перевищують 50 гривень на добу, включаючи проживання та харчування. У межах району особливим чином поєднуються різноманітні чинники перспективного розвитку зеленого сільського туризму. Особливе надбання краю – шедеври народної дерев'яної архітектури – наприклад, триверхі шатрові церкви XVII–XVIII ст. Територією району прокладено декілька десятків туристичних пішохідних і велосипедних маршрутів. Надзвичайно різноманітними формами рельєфу представлена Свалявщина – один із найперспективніших курортних та туристично-оздоровчих районів Закарпаття.

Полонинсько-Марамороський туристичний район охоплює передгірську та гірську зони середньої частини Закарпаття і простягається аж до високогірних територій Чорногори. Долина нарцисів, унікальні пам'ятки народної архітектури – дерев'яні церкви з елементами готики XVII ст., руїни Бронецького і Довжанського замків, а також городища в с.Арданові та с. Білках, історія яких пов'язана із стародавньою Римською імперією, солоне озеро Кунігунда в смт Солотвино та поселення давніх епох: раннього палеоліту (50 тис. років тому – с. Діброва), пізнього палеоліту (30 тис. років тому – с. Велика Уголька), гора Говерла (2061 м), географічний центр Європи – найцікавіші туристичні об'єкти цього району.

Потиський долинний туристичний район розташований у передгірській зоні Українських Карпат. Найбільшим туристичним попитом тут користуються санаторій-профілакторій “Косино”, ранчо “Золота гора”, велнес-готель “Унгварський” і мотель “Камелот”.

Серед інфраструктурних чинників визначальними є транспортна доступність і стан засобів розміщення. Транспортна мережа Закарпаття включає всі види сухопутного транспорту, які значною мірою впливають на стан довкілля. Протяжність доріг загального користування – 3329 км, а за умов переважання гірського рельєфу їм належить пріоритет. Показник їх щільності в межах адміністративно-територіальних районів змінюється від 0,12 км/км² до 0,44 км/км². Найвищі показники щільності автодоріг характерні для Берегівського (0,44 км/км²), Мукачівського (0,444 км/км²) районів, що розміщені в межах Закарпатської низовини, а

найнижчий – Рахівському (0,1244 км/км²), який охоплює басейнові системи Чорної і Білої Тиси і знаходиться в межах гірської частини Закарпаття. Це підтверджує необхідність поліпшення туристичної інфраструктури тих гірських територій, де створені осередки сільського туризму. Визначаючи транспортно-географічне положення агроосель чи інших туристичних об'єктів, слід враховувати наближеність до основних магістралей і віддаленість від джерел звукового та атмосферного забруднення на фоні помірної транспортної освоєності.

Група суб'єктивно-психологічних чинників є найбільш важко диференційованою і складною для аналізу. Однак її важливість для цього виду рекреації очевидна. Готовність долучитися до розвитку сільського туризму як потенційних клієнтів, так і сторони, що приймає, багато в чому залежить від “зрілості” суспільства, і може бути оцінена тільки за допомогою соціологічних методів.

Відносна збереженість системи традиційного сільського розселення населення Закарпаття уможливує розвиток туризму на базі малого сімейного підсобного господарства насамперед у гірських районах, що знаходяться на відстані 15-20 км від основних трас.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Барановський М. Туризм як форма активізації розвитку сільських депресивних територій / Вісник Львів. у-ту. Серія міжнародні відносини. – 2008. – Вип. 24. – С. 15.
2. Васильєв В. Сільському туризму – розуміння й державну підтримку // Вісник інституту сільського розвитку. – 2006. – № 1-2. – С. 65.
3. Габчак Н.Ф. Поселенське навантаження в межах адміністративно-територіальних одиниць Закарпатської області та його вплив на функціонування басейнових систем Матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. «Эффективные инструменты современных наук – 2007» (3-15 березня 2007 р.). – Дніпропетровськ, 2007. – Т.10. – С. 61-64.
4. Губені Ю. Розвиток сільських територій: деякі аспекти європейської теорії і практики // Економіка України. – 2007. – №4. – С.62-70.
5. Закарпатські села запрошують на відпочинок: Каталог-довідник / Закарп. ОДА. – Ужгород, 2010. – 39 с.
6. Заставецький Т. Туризм як одна з пріоритетних галузей розвитку депресивного аграрного регіону // Регіональні географічні дослідження України та суміжних територій: Зб. наук праць. – Луганськ: Альма-матер, 2006. – С.120-121.
7. Кравченко Н. Роль сільського зеленого туризму в розвитку проблемних регіонів Полісся // Географія. Економіка. Екологія. Туризм: Регіональні студії. Зб. наук. праць. / За ред. І.В. Смаля. – Ніжин: ТОВ В-во «Аспект-Поліграф», 2007. – С.248-259.
8. Мозунов Н.А. Зарубежные модели развития сельского туризма // Туризм и рекреация: фундаментальные и прикладные исследования: Труды III Междунар. науч.-практ. конф. – М., 2008. – С.143 – 147.
9. Павлов О.І. Концептуальні засади державної політики розвитку сільських територій // <http://www.politik.org.ua/>.
10. Рутинський М.Й. Географія туризму України: Навч.-метод. посібник. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Центр навч. л-ри, 2004. – 160 с.
11. Сільський зелений туризм в Карпатах: Каталог-довідник /П.Горішевський, М. Котляр, Ю. Зінько та ін. – Львів: Карпатська асоціація зеленого туризму, 2000.

12. Туризм та розваги Закарпаття 2010: Туристичний каталог / Закарпатська ОДА. – Ужгород, 2010. – 67 с.
13. Юрчишин В.В. До проблем майбутнього вітчизняного села і селянства // Вісник аграрної науки. – 2007. – №3. – С.61-64.

*Стаття: надійшла до редколегії 25.05.2012
прийнята до друку 06.06.2012*

GEOGRAPHICAL FACTORS FOR RURAL TOURISM TRANSCARPATHTIA

N. Habchak

*Transcarpathian State University
str. Zankovetskoj 89th, Uzhgorod, 88015, Ukraine*

The article analyzes the essence of ecotourism and its development within the conservation areas. It is proved that its spontaneous manifestation would impede the conservation of natural landscapes and underlines the need of efficient use of ecotourism resources.

Key words: ecotourism, conservation areas, ecotourism product.

ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОГО ТУРИЗМА ЗАКАРПАТЬЕ

Н. Габчак

*Закарпатский государственный университет
ул. Заньковецкой, 89а, г. Ужгород, 88015, Украина*

В статье проведен анализ сущности экологического туризма и его развития в пределах природоохранных территорий. Доказано, что его стихийное проявление затруднит сохранение природных ландшафтов и подчеркивается необходимость рационального использования экотуристических ресурсов.

Ключевые слова: экологический туризм, природоохранные территории, экотуристический продукт.